

conditions for the formation of transversal competences of future doctors of philosophy. "Education/Pedagogy" in the process of vocational training: methodology of detection. *Bulletin of the Glukhiv National Pedagogical University named after Alexander Dovzhenko. Pedagogical sciences, 52/1, 164-170).*

Державний стандарт базової середньої освіти (2018). Технологічна освітня галузь, 40-46 (State standard of basic secondary education (2018). Technological educational industry, 40-46).

SUMMARY

Lanova Larisa. Information and educational environment for the training of future teachers of technology.

The study characterized the essence of the introduction of an information and educational environment for the training of future technology teachers as pedagogical conditions for innovative activity. It was found that the reform of higher pedagogical education, in terms of improving the quality of personnel training, namely the training of future technology teachers, the necessity of which is the creation of such conditions where the level of information culture of teachers and students of education is high; introduction of innovative, including information and communication pedagogical technologies, based on subject-to-subject relationships; activity of reflection of the subjects of the educational process capable of adequate self-assessment of their personality in a qualitatively formed informational and educational environment.

Key words: *training of future technology teachers, information and educational environment, innovative activity.*

УДК 378.018.8.011.3-051:373.3]:001.895(045)

Інна Литвин

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-8946-1449

Тетяна Зорочкіна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-6321-0852

Наталія Байдюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0003-2086-1847
DOI 10.24139/2312-5993/01-02.2024/496-505

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено проблемі пошуку психолого-педагогічних технологій інклюзивного навчання в початковій школі. Зокрема, акцентовано на важливості удосконалення форм і методів навчання для дітей з особливими освітніми потребами через впровадження технологій, орієнтованих на формування ключових компетентностей Нової української школи. Наголошено на тому, що реалізація реформ в освіті здійснюється на основі психолого-педагогічного супроводу в інклюзивному навчанні, володіння вчителем практичними вміннями застосування сучасних методів і технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами. Розкрито сутність і зміст технологій інклюзивного навчання, умови їх ефективного впровадження у практику початкової школи. Подано загальну характеристику технологій інклюзивного навчання у початковій

школі а саме: технології, спрямовані на формування академічних компетенцій при спільній освіті дітей з різними освітніми потребами: технології диференційованого навчання, технології індивідуалізації освітнього процесу; технології корекції навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі; технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетенцій; технології оцінювання досягнень за інклюзивного підходу; технології, які індивідуалізують освітній процес.

Визначено ключові положення, котрі мають домінувати під час вибору технологій інклюзивного навчання у початковій школі: врахування вікових особливостей дітей; профілактику або подолання загроз у процесі розвитку учня, агресивних станів; спрямованість на формування ключових компетентностей, наскрізних умінь; сприяння творенню школи радості, у якій формується адекватна самооцінка дитини; вміння вирішувати життєві проблеми тощо. Основну увагу зосереджено на впровадженні психолого-педагогічних технологій інклюзивного навчання, що створюють умови для підвищення якості навчання, пізнавальної активності та навчальної мотивації дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: *технології інклюзивного навчання, дитина з особливими освітніми потребами, початкова школа, психолого-педагогічний супровід, освітній процес, психолого-педагогічні технології інклюзивного навчання, інклюзивне навчання, освітні технології.*

Постановка проблеми. Інтеграція України в Європейський Союз та реалізація концепції «Нова українська школа» вимагають розвитку сучасної системи початкової освіти. Цей процес включає в себе пошук нових завдань, упровадження стратегій у систему освіти, що враховують потреби та інтереси громадян. Сьогодні, особливу увагу слід звертати на освіту осіб з особливими освітніми потребами, щоб забезпечити доступ до якісної освіти та розвитку їх потенціальних можливостей.

Перетворення, що відбуваються в Україні пов'язані із реалізацією основних прав осіб з особливими освітніми потребами на освіту, а саме інклюзивне навчання. Україна, ратифікувавши ключові міжнародні документи у галузі прав людини, взяла на себе зобов'язання їх дотримуватися та впроваджувати загальнолюдські права в політику країни, зокрема в освіту. Забезпечивши права на отримання освіти дітей з особливими освітніми потребами, українське суспільство здійснить важливий крок до успіху й стане частиною європейської спільноти.

Водночас пошук нових завдань перед системою освіти вимагає об'єднання зусиль науковців та практиків, які вивчають якість надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами в спеціальній та інклюзивній освіті, здійснення психолого-педагогічного супроводу та використання спеціальних технологій, підходів, методів, методик і засобів допомоги дітям, які інтегровані в соціум.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням питання інклюзивної освіти займалася низка авторів, які розглядали різні її аспекти, зокрема: філософія інклюзивної освіти та її концептуальні аспекти (В. Засенко, З. Ленів, А. Колупаєва, Т. Сак, В. Синьов, С. Шеремет, П. Таланчук, Ю. Найда, G. Coutsocostas, A. Alborz та ін.); вивчення проблем інклюзивного навчання і впровадження його в освітній простір (І. Демченко, І. Гудим, Л. Прохоренко, Г. Сіліна, О. Чеботарьова, Н.Чернуха та ін.); викладання в інклюзивному закладі освіти (С. Єфімова, Г. Нікуліна, Л. Савчук, О. Таранченко, І. Хафізулліна E. Avramidis, S. Ben-Yehuda, U. Last та ін.); технології інклюзивного навчання (О. Нагорна, Н.Чернуха).

Мета дослідження: розкрити зміст та особливості психолого-педагогічних технологій інклюзивного навчання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній системі освіти відбуваються процеси модернізації у всіх її структурних компонентах. Це включає удосконалення освітніх стандартів, програм, принципів спілкування між учасниками освітнього процесу, принципів організації навчального середовища та інше.

Основою інклюзивної освіти є врахування індивідуальних особливостей дітей, різноманітності їхніх освітніх потреб, можливостей, інтересів. У зв'язку з цим виникає потреба змінити методів, форм і технологій роботи (Аніськин, 2003, с. 43).

Поняття «діти з особливими освітніми потребами», широко охоплює всіх учнів, чиї освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків тощо). Загальноприйнятий термін «діти з особливими освітніми потребами» робить наголос на необхідності забезпечення додаткової підтримки в навчанні дітей, які мають певні особливості розвитку. Вочевидь, прийнятним є визначення, за яким до дітей з особливими потребами відносять дітей-інвалідів, дітей з незначними порушеннями здоров'я, соціальними проблемами та обдарованих дітей (Колупаєва, Савчук, 2011, с. 36).

Вчені настоюють на необхідності і доцільності проведення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами - це тривалий, динамічний процес, всебічна діяльність психологічної служби освітнього закладу, основним завданням якої є підвищення автономності та соціальної активності

дітей, розвиток інтелектуальних процесів, формування ціннісних установок, що відповідають їх психічним і фізичним можливостям.

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами передбачає використання соціально-активних та рефлексивних підходів, застосування технологій соціокультурної реабілітації та створення сприятливого психологічного середовища в закладі освіти. Важливо забезпечити дітей з різними психо-фізичними порушеннями спеціальним оснащенням для навчання (спеціальні посібники, обладнання). Необхідно створити адаптоване середовище для корекції та розвитку з використанням сучасних технологій у системі навчання осіб у рамках інклюзивної практики.

Ідею технологізації освіти приписують Я. Коменському, який зазвичай порівнював освітній процес із годинником у творі «Велика дидактика», інтерпретується як запровадження технологічного підходу: «Отже, мистецтво навчання не потребує нічого іншого, крім умілого розподілу часу, предметів і методу...» (Коменський, 1940, с. 105). Чеський гуманіст був одним з перших, хто встановив основи інтерактивного та проблемного навчання, роблячи вагомий внесок у розвиток інтерактивних та проектних технологій. Цей педагог удосконалював свої методи для початкової школи, піднімаючи її статус, запропонувавши збільшити тривалість навчання до шести років та упроваджуючи правила й рекомендації, які відображали технологічний підхід до навчання. Він надавав особливий акцент на ретельне осмислення матеріалу через взаємодію з однолітками (сучасний інтерактивний метод «навчаючи вчуся») та інші методи.

Термін «технологія» походить від грецького *techne* – мистецтво, майстерність і *logos* – наука, закон. Отже, технологія – це наука або вчення про майстерність. Незважаючи на популярність освітніх технологій, учені не дійшли згоди в поясненні їх суті. У «Тлумачному словнику сучасної української мови» технологія трактується як сукупність знань, відомостей про послідовність операцій у виробництві, предмет, що вивчає ці знання, а також методи обробки матеріалів та проведення операцій; навчальний предмет, що викладає ці знання, відомості; сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних операцій тощо (Тлумачний словник сучасної української мови, 2007, с. 445).

Термін «технологія» використовується не лише у виробництві, а й у медицині, політиці, сфері обслуговування, і, звичайно, в освіті. Водно-

час із поняттям «освітні технології» застосовуються також «педагогічні технології», «технології навчання», «технології виховання», «технології інклюзивні», «соціально-виховні технології», «технології управління».

Загалом, під освітньою технологією розуміємо «упорядкована система дій, виконання яких сприяє гарантованому досягненню педагогічних цілей».

Незважаючи на різне розуміння терміна «освітня технологія», більшість фахівців об'єднують їх чотирма важливими положеннями:

1. Планування навчання й виховання для досягнення бажаного результату.

2. Програмування освітнього процесу як послідовності дій учителя й учня.

3. Порівняння результатів навчання й виховання з результатом освітнього процесу (моніторинг), також й під час підбиття підсумків.

4. Корекція результатів на будь-якому етапі освітнього процесу (Нагорна, 2020, с. 4).

Враховуючи різноманітність освітніх технологій та їх тлумачення, очевидно, що вчитель початкової школи може обрати конкретні методи, які сприятимуть розвитку компетентностей учнів. Тому першим критерієм при виборі освітньої технології є доступність і придатність такого підходу для учнів, що враховує їхні рівні пізнавального, морального та фізичного розвитку, а також їхні вікові особливості. Обов'язковою вимогою є увага до фізіологічних особливостей дитячого організму, зокрема прискіпливе ставлення до розвитку нервової системи. Класик української педагогіки В. Сухомлинський у своїх працях зазначав: «При всій винятковій важливості завдань, які стоять перед початковою школою, не можна забувати, що вчитель має справу з людиною, яка переживає бурхливий період становлення нервової системи. Не можна дивитися на мозок дитини, як на живий пристрій, даний учителю в готовому вигляді для того, щоб знання засвоювалися, запам'ятовувалися, зберігалися в пам'яті. Мозок дітей віком 7–11 років перебуває в процесі бурхливого розвитку. І коли вчитель забуває, що треба дбати про розвиток нервової системи людини, про зміцнення клітин кори півкуль, то навчання отупляє дитину» (Сухомлинський, 1977, с. 101).

Суть сучасних освітніх технологій полягає в зміні характеру самої освіти. З розвитком інтелекту в учнів відбувається їх особистісний розвиток, тобто сам процес сучасної освіти передбачає іншу позицію

вчителя й учня в освіті (вони виступають як рівноправні учасники освітнього процесу).

Освітня технологія – це спосіб спільної діяльності вчителя та учнів, для якого притаманні передусім послідовність у реалізації дій (алгоритмічність), постійне і систематичне вимірювання рівня навчальних досягнень і сформованості виховних якостей (діагностичність), взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників освітнього процесу та результат (системність).

Освітня технологія є відкритою педагогічною системою, котра складається з концептуально-цільових (мета, що відповідає освітнім концепціям), змістових (зміст технології), процесуальних (технологічний процес: форми, методи, засоби взаємодії суб'єктів та об'єктів технології), результативно-аналітичних (результат та його аналіз) компонентів.

Під технологіями інклюзивної освіти ми застосовуємо технології, які сприяють створенню умов для якісної доступної освіти для всіх дітей. Розрізняють дві групи інклюзивних технологій: організаційні і педагогічні. Організаційні технології пов'язані з етапами організації інклюзивного процесу, такі як технології проектування та програмування, технології командної взаємодії вчителів та фахівців, технології організації структурованого, адаптованого та доступного середовища. Основна мета інклюзивної освіти полягає в постійному моніторингу всіх освітніх умов з урахуванням потреб та можливостей всіх учасників освітнього процесу. Якщо виявляються бар'єри для дітей у навчанні, всі учасники залучаються до проектування змін, які забезпечують створення більш ефективних освітніх умов. Проектування та програмування є важливими технологіями для впровадження принципів інклюзивної освіти.

З-поміж освітніх технологій можна виокремити ті, які можуть бути успішно використані в інклюзивній практиці вчителем на уроці.

Класифікація їх здійснюється відповідно до завдань в організації спільної освіти дітей із різними освітніми потребами.

1. Технології, спрямовані на формування академічних компетенцій при спільній освіті дітей з різними освітніми потребами: технології диференційованого навчання, технології індивідуалізації освітнього процесу.

2. Технології корекції навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі.

3. Технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетенцій, зокрема прийняття, толерантності.

4. Технології оцінювання досягнень за інклюзивного підходу.

5. Технології, які індивідуалізують освітній процес (Нагорна, 2020, с. 4).

Вчителю інклюзивного класу необхідно дотримуватися загальних принципів і методів організації навчальної діяльності на уроці, з урахуванням особливостей залучення дитини з певними характеристиками пізнавальної діяльності, поведінки та комунікації.

Найчастіше такий учень може відставати від темпу всього класу, виконувати завдання на рівні, доступному йому, однак цей рівень не буде відповідати рівню освоєння змісту предмета його однокласниками. Самостійна робота дає найбільш широкі можливості для індивідуалізації навчання, оскільки завдання варіюються залежно від індивідуальних особливостей. Учитель створює умови для того, щоб учень міг поставити цілі, сформулювати завдання, визначити шляхи розв'язання навчальних завдань, зміг оцінити результати своїх навчальних дій (Коваленко, 2008, с. 75).

Особистісна індивідуалізація є важливою як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для їх нормо типових однолітків.

Існує кілька факторів, які впливають на впровадження диференційованих підходів до освітнього процесу:

- суперечності між традиційними колективними методами навчання та індивідуальним характером засвоєння навчального матеріалу;
- різні рівні готовності до засвоєння матеріалу;
- відмінності у рівні зацікавлення учнів;
- необхідність подолання від'ємного ставлення до навчання.

Технологія диференційованого навчання пов'язана з рівнем засвоєння програми учнями. Цей метод дозволяє керувати пізнавальною діяльністю кожного учня відповідно до його індивідуальних можливостей та здібностей шляхом роботи у малих групах.

Організація роботи в групах з функціональною диференціацією полягає в розподілі завдань між дітьми таким чином, щоб кожен учасник працював на спільний результат, виконуючи свою окрему роль. Учні з особливими освітніми потребами можуть бути запропоновані додаткові матеріали, що допоможуть йому при виконанні завдань. Організація роботи в групі передбачає повне залучення кожної дитини шляхом розуміння її можливостей. У такій

групі кожен бере на себе певні функції: хтось стає лідером, хтось виконує конкретні завдання, а хтось контролює час. Головним критерієм ефективності групової роботи в інклюзивному класі є спрямованість на досягнення успіху та взаємопідтримка всіх учасників.

Технологія змішаної диференціації – це об'єднана форма двох видів диференціації навчання (за інтересами та за рівнем розвитку).

Технології корекції навчальних та поведінкових труднощів у дітей в освітньому процесі включають в себе спеціальні логопедичні технології, технології спеціальної педагогіки, технології нейропсихологічного підходу до корекції навчальних труднощів, технології психолого-педагогічної системи формування та розвитку мовного слуху й мовного спілкування у дітей з порушеннями слуху, технології прикладного аналізу поведінки та інше.

Одним з важливих результатів інклюзивної освіти є формування життєвих навичок. Серед технологій, спрямованих на підвищення соціальної компетентності, можна виділити наступні: навчання соціальним вмінням; формування соціальних навичок через наслідування; організація групових видів активностей, зокрема ігрових.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами соціальним навичкам здійснюється через правила та приклади, що надає вчитель. Для всіх дітей важливе усвідомлене прийняття правил, яке пов'язане з їх власним досвідом. Необхідно похвалити учнів за виконання правил, щоб зробити навчання ефективним.

Навчання через наслідування має велике значення для розвитку будь-якої дитини, та особливо важливе для навчання дітей із порушеннями розвитку, таких як діти із розладами аутистичного спектру.

Добираючи й реалізуючи інклюзивні технології, учитель початкової школи має врахувати вікові особливості дітей. Іншим важливим чинником є профілактика або й подолання загроз у процесі розвитку учня, якими є виникнення дидактогеній (негативних психічних станів учня, що є наслідком невмілої організації освітнього процесу), агресивних станів тощо. Провідним чинником вибору технологій у початковій школі все ж є спрямованість на формування ключових компетентностей, наскрізних умінь, що визначені в новому Державному стандарті початкової загальноосвітньої школи.

Такими компетентностями є: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях,

інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність та здатність до самовираження у сфері культури (Державний стандарт початкової освіти, 2018).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Серед освітніх технологій можна виділити ті, які можна успішно використовувати в інклюзивній практиці. Вони можуть бути класифіковані відповідно до цілей і ролі в організації спільної освіти суб'єктів з різними освітніми потребами:

1. Технології, спрямовані на засвоєння академічних компетенцій у спільній освіті суб'єктів з різними освітніми потребами: технологія диференційованого навчання, технологія індивідуалізації освітнього процесу.

2. Технологія подолання освітніх та поведінкових труднощів, які виникають у освітньому процесі.

3. Технології, спрямовані на формування соціальних компетенцій, включаючи прийняття, толерантність.

4. Технології для оцінки досягнень в інклюзивному підході.

Розкриті психолого-педагогічні технології інклюзивного навчання у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є практико орієнтовані та потребують подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

- Аніськин, В. (2023). Технологічна культура майбутнього вчителя як категорія дидактики. *Вісник ОДУ*, 4, 43-49
- Aniskyn, V. (2003). Technological Culture of the Future Teacher as a Didactic Category. *Odesa University Bulletin*, 4, 43-49).
- Коменський, Я. (1940). *Вибрані педагогічні твори*. Київ: Радянська школа, 1940. Т. 1: Велика дидактика (Komensky, J. (1940). *Selected Pedagogical Works*. Kyiv: Soviet School, 1940. Vol. 1: The Great Didactic).
- Тлумачний словник сучасної української мови* (2007). Уклад. І. М. Забіяка. Київ: Арії (*Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language* (2007). Kyiv: Ariy).
- Нагорна, О. (2020). Застосування технологій інклюзивної освіти як засіб створення безбар'єрного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *International Academy Journal Web of Scholar*, 1 (43). (Nahorna, O. (2020). Application of Inclusive Education Technologies as a Means of Creating Barrier-Free Learning for Children with Special Educational Needs. *International Academy Journal Web of Scholar*, 1(43)).
- Коваленко, А. (2008). Технологічна культура майбутніх учителів іноземної мови. *Вища освіта сьогодні*, 3, 75-79 (Kovalenko, A. (2008). Technological Culture of Future Foreign Language Teachers. *Higher Education Today*, 3, 75-79).
- Сухомлинський, В. (1977). *Серце віддаю дітям: вибрані твори в п'яти томах*. Київ: Радянська школа. Т. 3. (Sukhomlynsky, V.(1977). *I Give My Heart to the Children: Selected Works in Five Volumes*. Kyiv: Soviet School. Vol. 3).
- Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL:*

<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti> (*State Standard of Primary Education: approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 21, 2018, No. 87*). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>)

Колупаєва, А., Савчук, Л. (2011). *Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання*. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ» (Kolupaieva, A., Savchuk, L. (2011). *Children with Special Educational Needs and the Organization of Their Education*. Kyiv: Publishing Group "ATOPOL").

SUMMARY

Lytvyn Inna, Zorochkina Tetiana, Baidiuk Natalia. Psychological and pedagogical technologies of inclusive education in primary school.

The article is dedicated to the problem of identifying psychological and pedagogical technologies for inclusive education in primary school. In particular, it emphasizes the importance of improving teaching forms and methods for children with special educational needs through the implementation of technologies aimed at developing the key competencies of the New Ukrainian School. It highlights that the implementation of educational reforms is based on psychological and pedagogical support in inclusive education, as well as the teacher's practical skills in applying modern methods and technologies for teaching children with special educational needs. The essence and content of inclusive education technologies, as well as the conditions for their effective implementation in primary school practice, are revealed. The article provides a general description of inclusive education technologies in primary school, including: technologies aimed at developing academic competencies in the joint education of children with different educational needs; differentiated learning technologies; individualization of the educational process; technologies for correcting learning and behavioral difficulties that arise in children during the educational process; technologies aimed at developing social (life) competencies; assessment technologies under an inclusive approach; and technologies that individualize the educational process.

The key principles that should dominate the selection of inclusive education technologies in primary school are outlined: consideration of children's age characteristics; prevention or overcoming of threats in the student's development process, including aggressive states; focus on developing key competencies and transversal skills; fostering the creation of a joyful school environment where children develop adequate self-esteem; and the ability to solve life problems, among others. The main focus is on the implementation of psychological and pedagogical technologies for inclusive education, which create conditions for enhancing the quality of education, cognitive activity, and learning motivation of children with special educational needs.

Key words: *inclusive education technologies, child with special educational needs, primary school, psychological and pedagogical support, educational process, psychological and pedagogical technologies for inclusive education, inclusive education, educational technologies.*